

УДК 821.161.2:82.09+94(477.64)

Яровенко Т. С.

кандидат філологічних наук,
ДВНЗ “Харківський коледж текстилю та дизайну”
jarovento.t@gmail.com

ТВОРЧА ЕВОЛЮЦІЯ ЯРА СЛАВУТИЧА: СИНТЕЗ НАБУТОГО І ВЛАСНОГО

Анотація

Запропонована стаття є історіографічним начерком у хронологічному розрізі головних концептів полеміки діаспорних і материкових дослідників творчості Яра Славутича щодо літературно-мистецьких впливів на формування художньо-естетичних принципів письменника.

Ключові слова: герменевтика, еволюція, жанр, ліризм, проблематика, рецепція.

Summary

The proposed article is a historiographical context in chronological outline of main polemic concepts of diasporic and mainland scholars of Yar Slavutich's creativity on literary and artistic influences on the formation of artistic and aesthetic principles of the writer.

Key words: hermeneutics, evolution, genre, lyricism, problematics, reception.

Особистість Яра Славутича поєднує дві формотворчі стихії українського національного характеру: з одного боку – епічно-романтичний тип осідлого степовика-хлібороба, який “працею від зорі до зорі стягався й будував своє господарство” [5, 687], а з другого – непосидючий, неспокійно-темпераментний козак. Під таким кутом розглядалась його поезія в діаспорі (В. Барка, Ю. Бойко, В. Державин, В. Жила, Б. Рубчак, Я. Рудницький, Д. Чуб, Ю. Шерех), а згодом і на материковій Україні: активне зацікавлення творчістю поета яскраво ілюструють видані в кінці ХХ – на початку ХХІ століття низка збірників наукових розвідок (Запорізький, Січеславський, Харківський, Херсонський, “Поетика Яра Славутича” тощо) та монографій (К. Волинський, Т. Назаренко, Г. та І. Немченки, Л. Скорина та ін.). Цілісне прочитання мегатексту Яра Славутича відкрило широкі можливості для полеміки з його першими критиками. Ця проблема пов'язана передусім із допустовими або й прямими твердженнями, які побутували в науково-критичних колах діаспори, про вирішальний вплив на мистецько-естетичні й художні орієнтації письменника західноєвропейської літератури й культури загалом. Тому метою розвідки постає історіографічний начерк головних концептів полеміки діаспорних і материкових літературознавців щодо винесеного в заголовок питання.

Особливістю науково-критичної рецепції творчого доробку Яра Славутича в Україні, на відміну від поэтапно-еволюційної в діаспорі, було потрактування його загалом, цілісно – від першого надрукованого вірша

“Коню мій буланий” до створеного за частих відвідин України в останню-першу декади ХХ – ХХІ століть. До речі, згаданий вірш-дебют незмінно мандрував від збірки до збірки Яра Славутича і навіть матиме окремого сонета, що засвідчує суворе дотримання автором своїх мистецьких принципів та вподобань або ж, іншими словами, демонструє цільність і послідовність його поетичного розвою.

На думку К. Волинського, найбільш об'єктивне враження про митця може скласти його сучасник, тобто той критик, що “живе з ним в одному часі, загалом в однаковому середовищі” [1, 62]. Це дає змогу здійснювати вищезгадане спостереження за творчою еволюцією художника, а саме: “його пошуками тематики й проблематики, власної манери, образно-зображувального ладу, за його знахідками і втратами на різних етапах творчої біографії” [1, 63].

Рецепція поезії Яра Славутича українськими материковими літературознавцями – за відсутності “можливості безпосереднього критичного першосприйняття, не знаючи умов формування митця, будучи позбавленими спостерігати його еволюцію тощо” [2, 13], але компактно, з часової відстані та за результатами попереднього критичного оцінювання – давала певні переваги та суттєві можливості для герменевтичного потрактування творчого доробку поета загалом. Так, ознайомившись зі спостереженням П. Маляра про *набуване* і *власне* як характеристичну особливість творчості Яра Славутича [4, 28], К. Волинський, не заперечуючи “набутого” від “вчителів”, обстоює вагому першість “власного” у його широкому поняттєвому розумінні [1, 64–65]. Науковець переконаний, що і родова (загальнонаціональна) ґенеза, і студійний досвід разом з учителями, що “поклали печать на розвиток поета” [1, 29], і мистецько-поетичні впливи, – тобто *набуте*, Яром Славутичем “настільки перероблялось, освоювалось внутрішньо, що фактично *трансформувалось у власне, ставало своїм*” [1, 66] (курсив К. Волинського – Т. Я.). Звернімося, для прикладу, до питання ймовірних впливів. Якщо взяти перегук заспіву одного з творів “Херсонських сонетів” (“*Степи Херсонщини*”) з початком класичної поеми В. Сосюри “Червона зима”: *Лисиче над Дінцем... де висне дим заводу, / Музика у садку та потяг в сім годин... / Вас не забудь мені, як рідну Третю Роту... / Про вас мої пісні під сивий біг хвилин...*, то про якість наслідування, на думку К. Волинського, немає “підстав говорити” [1, 79]. Певніше, висловлює припущення вчений, строфа надзвичайно популярного на той час серед юнацтва поета “просто підсвідомо засіла в пам'яті його молодого колеги. А потім оте мимохідь відкладене у підсвідомості й стихійно підштовхнуло Яра Славутича на власні пошуки в сфері поетичних прийомів” [1, 79].

Разом із тим, компактно-цілісне прочитання мегатексту Яра Славутича в нових культурно-історичних та часових вимірах відкриває широкі можливості для полеміки з його першими критиками. Це питання пов'язане

насамперед із автовідповідями Яра Славутича на допустові або й прямі твердження, які побутували в науково-критичних колах діаспори, про вирішальний вплив на його мистецько-естетичні й художні орієнтації західноєвропейської літератури й культури загалом. Так, В. Державин виокремлює такі безумовно позитивні риси поезії Яра Славутича, як “шляхетний артистизм” [4, 23], оспівування “національно-державної соборности” [4, 23], класичну мистецьку “вартість медитативної лірики” [4, 23] і т. ін. У цьому, зауважує К. Волинський, виявляється передбачливість В. Державина, позаяк “найбільша і безперечна заслуга Яра Славутича як сина України [...] бачиться сьогодні в постійному і неухильному відстоюванні та утвердженні [...] ідеї національної соборності України” [1, 68].

Але поряд з тим, учений не приймає твердження В. Державина про поетову відмову від набутого в “антикультурних умовах підсовітського літературного життя” [4, 23], коли доводилося ховати почуття власної поглядної меншовартості “під маніякальними міражами азійських ренесансів та українсько-індонезійських конфедерацій” [4, 23] (маються на увазі М. Хвильовий і ВАПЛІТЕ), задля творчого самоутвердження на основі опанованих “скарбів докорінно європейської культури” [1, 68]. Літературознавець вважає багатолітнє студювання Яром Славутичем європейських та інших світових культур допоміжним стимулятором росту митця, тому що він – поет природжений і “матірним ґрунтом”, на якому він виріс, були передовсім “козацько-хліборобський рід степовиків-низовиків Жученків, а також привільний і незрівнянний за своєю непередаваною красою, за життєтворними багатствами херсонський степ” [1, 69–70].

Як засвідчує величезний масив уснопоетичної народної творчості й українська класична література, найприкметнішою ознакою світосприйняття українця є первісно-гармонійне чуття природи. Саме оце коренево-глибинне проростання поезії Яра Славутича в народний ґрунт, найбільш точно підмітив І. Костецький, кваліфікувавши початківця як поета “до мозку кісток українського” [4, 150]. Коментуючи наскрізну українськість поезії Яра Славутича, науковець наголошує на вагомій рисі поетики митця – гармонійності, яка “йде від щоденної праці”. Далі критик подає характеристику цієї “праці”: “Варте уваги його вибагливе добирання в *царині словництва*. “Узмежок”, “билиця”, “грозовистим”, “надгір’я”, “рвійне”, “вагота”, “вірлюк”, “гнідан”, “блискітки”, “виярок” – це все слова вибрані і пересіяні, ні в якому разі не створені механічно, не схоплені нерозбірливою ненажерливістю, на яку хворіють молоді поети. Так само розумовим трудом даються здобутки і в *царині образности* – як “думками хмурячи смагляві чола”, “рябокорий плід”, “немов його створив іконописець” тощо” [4, 150] (курсив наш – Т. Я.).

Строкато-несхожим (К. Волинський) визначенням художнього стилю Яра Славутича материкових літературознавців передували такі ж спроби

науковців і критиків діаспори. Так, Б. Романенчук засвідчує: “В. Чапленко бачив у Славутичеві *реаліста*, В. Державин – переважно *клясициста*, Б. Рубчак – *експресіоніста* (у “Спрзі”), а я бачу передусім *романтика*” [4, 166] (курсив наш – Т. Я.).

С. Шумський також дає містку характеристику Яра Славутича-поета як неокласициста, але водночас і неоромантика, що “орудує іноді такими образами, які можна назвати експресіоністичними” [5, 60].

Аналогічні риси засвідчує Д. Чуб: “Поєдналися в нього в один стоп романтика й неокласика, напр., у збірках *Гомін віків* та *Оаза*, а в філософській збірці *Спрага* знайшов свій вияв поміркований експресіонізм” [5, 16]. Окрім цього вчений додає, що поет, як майстер сонетів та октав, “добре володіє всіма формами віршування, дбає про запашну мову, створює новотвори, щоб яскравіше себе висловити, а також дуже часто використовує архаїзми чи оказіоналізми для відповідних тем” [5, 16].

Слушні зауваги щодо стилістичних шукань Яра Славутича висловлено Ю. Шевельовим: вони “...цікаві і плідні. Він виріс із неоклясичної школи, а тепер примножує її здобутки на джерела українського стилю: пісню, літопис, “Слово о полку”. Особливо свіжі його запорізькі сонети, де в неоклясичну тканину вщеплено фольклорні образи (“Жовті води”) і поганські вірші з елементами стилізації примітиву (“Пісня полян” та ін.). Словник Яра Славутича – весь у шуканні, він багатий і свіжий. І ці шукання цілком відповідають прагненню творити *пластичні образи*, одним словом ухопити *суть образу речі*” [4, 220] (курсив наш – Т. Я.). Вищезазначене постає узагальненням у трактовці Ю. Шереха: “Поезія Славутича – упорядкована, точена, врівноважена – росте з синтезу неоклясичної пластичності і пластичності української народної пісні” [4, 218].

Серед материкових дослідників творчості Яра Славутича лунають суголосні твердження порушеним К. Волинським та еміграційними науковцями питанням. Вони мають різні вияви, хоча підпорядковані одному можливому висновку. Так, С. Крижанівський наполягає на визначенні Яра Славутича як поета неокласичного стилю вже від створення циклу “Херсонські сонети”, бо для цього необхідно володіти неабиякою версифікаторською майстерністю, оскільки “сонет не дається з перших заходів” [6, 8]. С. Пінчук висловлює аналогічну думку, наголошуючи, що “за своєю поетикою Яр Славутич – традиціоналіст” [6, 16], але не “народно-пісенного коломийкового віршування і селянсько-хуторянської поетики” [6, 16], а досконалого й високого мистецького напрямку, представленого поезією київських неокласиків. Причому дослідник загострює увагу на власному (Яра Славутича – Т. С.), без епігонства, продовженні неокласичного спрямування не лише в хронологічному вимірі, але й “в нових, різко змінених умовах” [6, 16]. До

цього переліку варто долучити також імена Т. Назаренко, П. Сороки, П. Федченка та ін.

Щодо херсонсько-степової основи поезій Яра Славутича, то на неї звернув увагу ще один із перших рецензентів дебютної книги “Співає колос” В. Барка: “У самій назві збірки віддані її прикмети і передусім її степовий дух” [4, 212]. К. Волинський наголошує на двох особливостях статті-рецензії В. Барки. По-перше, автор поетично передає “живі картини” (В. Барка) рецензованої поезії, бо він сам – поет-емігрант і разом з іншими вигнанцями відчув свіжо-болісну тугу першої віршової ластівки в екзилі, “в якій знайшли поетичне вираження саме їхні душевні почуття, переживання, спогади” [4, 71]. По-друге, незважаючи на поетичну тональність критичного відгуку, В. Барка виявився “на диво точним і влучним у міркуваннях-спостереженнях та оціночних висновках” [1, 71], переконливо підсумовуючи, що яскрава обдарованість початківця Яра Славутича корениться “в ліричному малярстві, у творенні степового пейзажу, пройнятого чуттям замилювання в бадьорих і радісних спогадах із дитячих і юнацьких років” [4, 212].

Сумнівні за своєю суттю й почасти суперечливі зауваги (здебільшого до першої збірки “Співає колос”) висловлювались молодому поетові щодо превалювання в тематиці та образних засобах нібито відживаючої народницької “традиційності”. Подібні інтенції, зокрема в критичній статті Б. Романенчука “Поетична творчість Яра Славутича”, викликали принципову незгоду материкових літературознавців, у тому числі й К. Волинського. Так, науковець стверджує, що “під гаслами боротьби за модерновий, новітньо-сучасний розвиток української поезії критик доволі відверто й рішуче виступає... фактично проти традиційного, національно своєрідного (специфічного) в ній” [1, 82–83]. Не заперечуючи закономірного прагнення поезії збагачуватися новим у своєму творчому арсеналі й концептуальних поглядах з активним залученням здобутків інших національних поезій, К. Волинський актуалізує останню дефініцію, тому що ним розглядаються як нонсенс “усілякі спроби говорити про якусь безнаціональну поезію – чи то модерно-сучасну, чи вселюдську, чи світову, чи яку там ще” [1, 83]. Проте учений (услід за В. Державиним) схвально оцінює погляд Б. Романенчука на мистецьке зростання Яра Славутича в історичній тематиці зокрема, коли митець прагне показати героїчне “минуле українського народу, зіставити його із сучасним і звести різні поезії й факти до спільного знаменника. А тим знаменником увижалася поетові духовна велич і міць українського народу в ході віків, колись і тепер, у минулому й сучасному” [4, 157]. Підсумовуючи, К. Волинський демонструє самозаперечення критика в його пізнішій статті й визначає “українськість природи, всього поетичного складу і внутрішнього світу Славутича” [1, 86] як одну з характеристичних ознак творчого доробку і власне особистості митця. Означена особливість,

разом із тим, зачіпає питання більш широкого і принципового значення, а саме: питання *незмінної національної основи* і питання *зв'язку з часом*.

Щодо першого питання, ще 1946 року Ю. Шерех характеризував перші збірки Яра Славутича зокрема так: “Славутича цікавить і дума, і народна пісня, зокрема прастара, ще поганських часів народна пісня, билинний лад.... В рамках традиційних переважно форм... він хоче творити національні образи, віддзеркалити національний характер і дух української історії та сучасності” [4, 106]. Своєрідним містком-продовженням до наступної дефініції, на наш погляд, постає відгук Гр. Шевчука про другу збірку поезії Яра Славутича: “Багатство віршованих жанрів, форм, розмірів, строфіки в “Гомоні віків” незаперечне як незаперечне й відчуття історичної допасованості слова” [4, 220].

У пізніші часи В. Боковський у статті “Живописець правди” наголосить на сполученні ліризму й дійсних історичних подій, що в результаті трансформується у виняткової сили узагальнювальний мистецький документ. Це особливо відчутно, на думку дослідника, у творах, де історія й людина взаємозалежні, і ніби злиті “в єдину, нероздільну й самозаперечливу концепцію” [5, 125]. Материковий дослідник П. Сорока взагалі категорично обстоює відсутність розриву (особливо у раннього Яра Славутича) між біографією і загальнолюдським, тому що “він не мислить себе поза навколишнім середовищем і тим більше людським суспільством з його політичною барвою” [3, 30]. Разом з тим, науковець розглядає зауважені в критичних студіях діаспори, окрім позитивних моментів, і слабкі сторони творчості Яра Славутича, серед яких “брак динамізму, деяку залежність від чужих впливів, збивання на повтори тощо” [3, 26]. Наприклад, Б. Рубчак з 15-річної відстані наголосив, що збірка “Співає колос” містить влучні описи природи, але в ній “тільки де-не-де проявляється проблиск тієї *технічної контролю* й *цікавої думки*, що їх знаходимо в пізніших збірках” [4, 16]. П. Маляр, відзначаючи схожість дебютних збірок Яра Славутича й М. Стельмаха, наголошує зокрема на *прозаїчності*, тяжінні до “*прози у віршах*” фрагментами-малюнками поета-емігранта, які є “скоріше – *малюнками враження*, а не *експресією почуття*” [4, 16] (курсив наш – Т. Я.).

Проте окремі моменти залишаються поза логічними межами розуміння. Мається на увазі несправедлива критика В. Чапленка збірки “Оаза” у статті-рецензії “Чи подолання кризи?”, надто після схвальної статті “Підсумоване десятиріччя”, де Яр Славутич постає “співцем Степової України”. Щоправда, зі слів М. Гарасевич, критичний відгук В. Чапленка стимулював позитивну літературну полеміку, хоча й “без прямої відповіді поета” [5, 690], якщо не враховувати репліку з “Моєї доби” щодо вигаданої критиком “кризи”. Доречно додати, що й К. Волинський категорично не приймав кризових періодів у творчому поступі митця.

А. Власенко-Бойцун пропонує поділ критиків та їх праць на дві категорії: “праці, що відносяться до змісту Славутичевої поезії, та статті, що наголошують *форму*, тобто *мову й поетичні засоби автора*” [5, 693] (курсив наш – Т. Я.). Позаяк обидва спрямування пластичні, тобто мають сегмент взаємопроникнення, автор запропонованого поділу рекомендує брати до уваги те, “чому даний автор *присвятив більше значення й цитат*” [5, 693] (курсив наш – Т. Я.).

Отже, провідні критики й літературознавці діаспори наголосили на синтезі вітчизняної та зарубіжної літературних традицій у текстах Яра Славутича, ствердили причетність мистецького стилю лірики автора до неокласичного й неоромантичного спрямувань, визначили проукраїнський контекст поезії митця, домінування в ній образів, актуалізованих у вітчизняній історії тощо. Висновки вчених екзилу заклали основу досліджень художньої спадщини поета у вітчизняній філологічній науці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волинський К. Яр Славутич. Літературний портрет / Кость Волинський. – К. : Дніпро, 1994. – 230 с.
2. Запорізький збірник / [упоряд. В. Чабаненко]. – К. : Дніпро, 1998. – 224 с.
3. Сорока П. Поетичний світ Яра Славутича / Петро Сорока. – Тернопіль : Лілея, 1995. – 176 с.
4. Творчість Яра Славутича. Статті й рецензії / [упорядкував Володимир Жила]. – Едмонтон : Видання ювілейного комітету, 1978. – 432 с.
5. Творчість Яра Славутича : Кн. II. – К. : Дніпро ; Едмонтон : Славута, 1997. – 912 с.
6. Херсонський збірник / [упоряд. А. Крат]. – К. : Дніпро, 1998. – 208 с.

Стаття надійшла до редакції 21 вересня 2017 року